

Yayın Geliş Tarihi (Submitted): Temmuz/July-2022 | Yayın Kabul Tarihi (Accepted): Kasım/November-2022

Millî Mücadele'nin Batı Cephesi'nde Levazım ve İkmal Faaliyetleri

Quartermaster and Supply Services on the Western Front of the Turkish National Struggle

Doç. Dr. Cengiz ŞAVKILI¹, Yüksek Lisans Öğrencisi Oğuz KÖSELER²

Öz

Türk İstiklal Harbi'nin önemli dönüm noktalarının yaşandığı Batı Cephesi'nin tarihimizde oldukça ayrı bir yeri ve önemi vardır. Batı Cephesi'nde verilen mücadeleler neticesinde elde edilen kazanımlar, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulmasına giden sürecin askeri unsurlarını oluşturmuştur. Söz konusu kazanımların arkasında kolay bir süreç yaşanmamıştır. Bu dönemde Türk kuvvetlerinin cephe gerisindeki ikmal, iye ve sevkiyat faaliyetleri son derece zor koşullar altında gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada amaç, Batı Cephesi'nde ikmal, iye ve sevkiyat faaliyetlerinin sağlanması noktasında yürütülen çalışmalar ile ihtiyaçlar, üretilen çözümler ve kullanılan kaynaklar olmuştur. Çalışmanın hazırlanmasında faydalanılan kaynaklar esas itibarıyla Millî Savunma Bakanlığı Arşiv ve Askeri Tarih Başkanlığı tarafından hazırlanan Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Türk İstiklal Harbi Serisi, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, konuya dair araştırma inceleme eserleri ile literatürde yer alan başlıca tezlerden oluşmaktadır. İzlenecek yöntem, bahsi geçen kaynaklar doğrultusunda, cephede yer alan askeri birliklerin ihtiyaçları nerelerden, nasıl ve ne kadar temin edilip, bu ihtiyaçların cepheye hangi yollarla sevk edildiği ve bu süreçte hangi zorluklarla mücadele edilip, bunların ne ölçüde çözüme kavuşturulduğunun tespit edilmesi olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Batı Cephesi, İnönü Muharebeleri, Kütahya-Eskişehir Savaşları, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Taarruz, levazım, ikmal

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Western Front, where the important turning points of the Turkish War of Independence were experienced, has an extraordinary place and importance in our history. The gains obtained as a result of the struggles on the Western Front formed the military elements of the process leading to the establishment of the Republic of Turkey. There was no easy process behind these gains. During this period, the supply, subsistence and shipment activities of the Turkish forces behind the front were carried out under extremely difficult conditions. Therefore, the aim of this study has been the works carried out at the point of providing supply, subsistence and shipment activities on the Western Front, as well as the needs, solutions produced and resources used. The sources used in the preparation of the study mainly consist of the Journal of Military History Documents prepared by the Ministry of National Defense Archive and Military History, the Turkish War of Independence Series, the Presidency Republic Archive and research studies on the subject and the main theses in the literature. The method to be followed will be to determine from where, how and how much the needs of the military units at the front are supplied, in what ways these needs are conveyed to the front, and to what extent they are tackled and resolved in this process, in line with the aforementioned sources.

Keywords: Western Front, The War of Inonu, Kütahya-Eskişehir Wars, The War of Sakarya, Great Offensive, supply

Paper Type: Research

Giriş

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, savkili67@ksu.edu.tr

²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, oguzkoseler@gmail.com

1914-1918 yılları arasında küresel çapta gerçekleşen I. Dünya Savaşı'ndan mağlup kabul edilen Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Söz konusu antlaşmaya istinaden, mevcut sınırların denetimi ve içeride güvenliğin muhafazası için gereken birlikler dışında kalan Türk birlikleri hemen teslim edilecek, savaş gemileri ve ordunun araç-gereçlerinin yanı sıra silahları da müttefiklere bırakılacaktı (Türkmen, 2001, s.27). Ayrıca mütareke metninin 7. maddesi doğrultusunda İtilaf Devletleri, “*kendi güvenliklerini tehdit eden herhangi bir stratejik noktayı*” işgal hakkını elde ettiler (Turan, 1991, s.68). İtilaf Devletleri'nin Osmanlı topraklarını işgal etme planları, Türkler arasında Kuvâ-yı Milliye ruhunu canlandırmıştır (Özkaya, 1985, s.240-241). İtilaf Devletleri, işgalleri öncelikli olarak coğrafi kolaylıklarının yanı sıra ekonomik ve stratejik önemi olan yerlerden başlatmışlardır. Bu işgalin etkileri hissedilince, Anadolu'daki halkın teşkilatlanmaya başlamasıyla, önce yerel sonra da ulusal kurtuluş yollarını aramaya başlamışlardır (Yaman, 1993, s.418).

Düzenli ordudan önce oluşturulan Kuvâ-yı Milliye³ teşkilatının lojistik desteği devletten daha ziyade halka dayanmıştır. Düzenli orduda olduğu gibi silah, cephane, personel ve gereken teçhizatı bulunmayan bu birliklerin, levazım⁴ faaliyetleri de planlı bir sistem dâhilinde ele alınmamıştır (TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s.14; Şavkılı, 2015, s.83). İşgalin ardından Batı Cephesi teşkilatı tam anlamda düzen sağlayana kadar, Kuvâ-yı Milliye birliklerinin yiyecek ihtiyacı buldukları bölgede yer alan halkı tarafından karşılanmıştır. İlk etapta Kuvâ-yı Milliye birliklerinin mevcutları az olduğundan halka pek fazla ağırlık olmamışlardır. Ancak ilerleyen süreçte Batı Cephesi teşkilatı büyüdüğü için iase ikmal ve diğer ihtiyaçlar “Heyeti Milliye” ve “Heyeti Merkeziye” adı verilen gönüllü halk kitleleri tarafından düzenlenmeye başlamıştır (TİH, Batı Cephesi, 1991, s.170; TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.14-21). Kuvâ-yı Milliye birliklerinin asker sayısı arttıkça, askerlerin iasesi ve diğer ihtiyaçlarında önemli bir sorun ortaya çıkmış ve imkânlar dâhilindeki kaynaklar yetersiz kalmaya başlamıştır.

28 Haziran-12 Temmuz 1919 tarihlerinde gerçekleştirilen ilk Balıkesir Kongresi'nde alınan karara göre; Kuvâ-yı Milliye birliklerinin iase ihtiyaçları kurulacak olan bir komisyon tarafından temin edilecekti. Bu komisyon iase temini görevinin yanı sıra idari ve teşkilatlanma ile ilgili görevleri de yerine getirecekti. Diğer taraftan cephedeki birliklerin yardım alacakları kazalar da kongrede belirlenen bir diğer önemli husus olmuştur (İlgürel, 1999, s.95-99). Yine daha sonra gerçekleştirilen Nazilli ve Alaşehir kongrelerinde de gerek yönetim gerek mali konularda ayrıntılı kararlar alınmıştır (Albayrak, 1998, s.108-112). 16-25 Ağustos 1919 tarihlerinde gerçekleşen Alaşehir Kongresi'nde ise alınan kararla Kuvâ-yı Milliye'nin gıda temini, ikmal konusu, teçhizatı ve diğer levazım hizmetleri, kurulan menzil müfettişliklerinin görevine bırakılmıştır (Şavkılı, 2015, s.84).

Sivas Kongresi'nden itibaren Büyük Millet Meclisi'nin açılışına kadar olan süreç içerisinde Heyeti Temsiliye tarafından Batı Anadolu'da Ayvalık, Akhisar, Salihli, Soma ve Aydın yörelerinde; düşman kuvvetleriyle mücadele veren ordu ve Kuvâ-yı Milliye birlikleri idari ve lojistik açıdan yönetilmeye çalışılmıştır (Ataman, 2007, s.53; TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.51). Fakat Kuvâ-yı Milliye hareketi gayr-ı nizami kuvvetler olması sebebiyle beklenen sonuç alınamadı. Dolayısıyla bu tür nizamsız ve disiplinsiz birliklerle Millî Mücadeleyi kazanmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Bu yüzden bir an önce düzenli orduya geçme

³ Kuvâ-yı Milliye terimi ilk defa kim tarafından ve nasıl kullanıldığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat 93 Harbi ve Balkan Harpleri esnasında sivil halkın direnişi ve örgütlenmesi için kullanıldığı bilinmektedir. (Aybars, 1997, s.150) Kuvâ-yı Milliye terimi Millî Mücadele yıllarında iki farklı anlamda kullanılmıştır. İlk olarak, “Millî Kuvvetler” yani gayri nizami askeri birlikler anlamını ifade eder. İkinci olarak ise, “Müdafaa-i Hukuk” ve “Reddi İlhak” teşkilatları, “Heyeti Milliyeler”, kongreler, bunlara yardımcı kuruluşlar ve millî kuvvetler çerçevesinde bir anlamı ifade eder (Selek, 2010, s.120; Ataman, 2007, s.36).

⁴ Lojistik terimi köken olarak Yunanca “*logistikos*” sözcüğünden gelir ve mantık ve hesap bilimi anlamını ifade eder. Askeri anlam bakımından ikmal, lojistik, ulaştırma, haberleşme, vb. alanlarda muharip birlikleri desteklemek amacıyla yürütülen hizmet faaliyetlerinin bütünü ifade eder (Britannica, 1992, s.559). “*Levazım*” kelimesi ise; Arapça “*Lâzime*” kelimesinin çoğulu olup, gerekli olan şeyler, bir işin yapılması için gerekli olan araç ve gereçler anlamına gelmektedir. Askeri bir terim olarak ise levazım; silahlı kuvvetlerin yiyecek, giyecek, yakacak vb. ikmal maddelerinin temini, depolanması, bakım ve onarımı ile dağıtılmasını sağlamakla yükümlü askeri sınıf anlamına gelmektedir (Türkçe Sözlük, s.1471).

düşüncesi gündeme gelmiş ve TBMM Hükümeti tarafından yeterli alt yapının oluşturulması için çalışmalara başlanmıştır (Türkmen, 2001, s.234).

O dönemde tam tertibatlı modern bir ordunun kurulabilmesi; donatım, ikmal yeterlilikleri ve psikolojik bakımdan değerlendirildiğinde imkânsız denecek kadar zor gözükmekteydi (Timur, 2013, s.20). Dönemin tüm olumsuz şartlarına rağmen hükümet, gerekli teşkilatlanmayı ve disiplini sağlayarak düzenli orduya geçmeyi başarmıştır. Bu dönemde uygulanan levazım hizmetleri genel itibarıyla Osmanlı Ordusu için I. Dünya Savaşı'nda yürürlüğe konulan bir takım yasal düzenlemelere dayanmaktaydı. Lojistik teşkilatlanmada, 1916 yılında yayınlanan "*Seferiye Nizamnamesi*" ve bunun tamamlayıcısı olan diğer talimatnameler örnek alınmıştır (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.213-214; Ataman, 2007, s.13). Yiyecek ikmal konusunda 1914 yılında "*Askeri Tayinat ve Yem Kanunu Muvakkati*" temel alınırken; giyim-kuşam ikmal konusunda ise 1909 tarihli "*Elbise-i Askeriye Nizamnamesi*" örnek alınarak, 1920 yılına değin kullanılmıştır (Şavklı, 2015, s.86).

1. İnönü Muharebeleri Döneminde Levazım İkmal Faaliyetleri

Kuvâ-yı Milliye birliklerinin tasfiyesi ve düzenli ordunun kurulmasıyla beraber Batı Cephesi; Batı ve Güney bölümlerinden oluşmak üzere ikiye ayrıldı. Böylelikle Batı Cephesi Komutanlığına 10 Kasım 1920 tarihinde İsmet İnönü, Güney Cephesi Komutanlığına ise Refet Bele tayin edilmiştir (Ezer, 2013, s.100-101). Bu vesile ile düzenli ordu ilk mücadelesini 6 Ocak 1921 günü taarruza geçen Yunan ordusuna karşı vermiştir. Birinci İnönü Muharebesi'nde yer alan Türk Birlikleri, üç tümen ve üç alaydan oluşup genel anlamda zayıf bulunmaktaydı. Bu Birliklerin toplam sayısı ise; 8.500 insan, 5.500 tüfek, 28 top ve 47 ağır makineli tüfektir. Yunan birlikleri ise yedi tümen ve bir süvari tugayından oluşmaktaydı. Bunların toplam sayısı da; 15.816 er, 227 subay, 12.500 tüfek, 120 ağır makineli tüfek ve 72 toptur (Ataman, 2007, s.85).

İnönü Muharebelerinde levazım ikmal faaliyetleri Millî Savunma Bakanlığı ve ona bağlı olmak üzere kurulan Sevkiyat Nakliyat Genel Müdürlüğü tarafından idare edilmiştir. Bu dönemde Sevkiyat Nakliyat Genel Müdürlüğü tarafından cephelere lojistik destek için tahsis edilen ikmal maddelerinin yelpazesi genişti. Bunlardan gıda maddesi, hayvan yemi ve tıbbi ilaçlardan meydana gelen levazım I. sınıf ikmal malları; un, pirinç, fasulye, mısır, soğan, hurma, zeytinyağı, kırmızı et çeşitleri, peksimet, sigara gibi yiyecek maddeleri, arpa ile yulaf gibi çeşitli hayvan yemleri ve sağlık konusunda işe yarar tıbbi malzemelerden oluşmaktaydı. Levazım II. sınıf ikmal maddeleri ise giyim-kuşam, teçhizat ve araç-gereçlerden oluşmuştur. Bunlar başta kışlık-yazlık kıyafet olmak üzere; gömlek, don, çarık, yemeni, fotin, çorap, battaniye gibi cephe için son derece önemli maddelerden oluşmaktaydı. Son olarak donatım çeşitleri de; matara, çeşitli çadır, kaşağı, nal ve mih, süngülük, sırt çantası gibi ikmal maddelerinden oluşmuştur. (TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s.270-271). Söz konusu ikmal maddeleri şu güzergahlar aracılığıyla cepheye taşınmıştır; Kayseri-Kırşehir-Yahşihan güzergahı, İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Kalecik-Ankara Karayolu güzergahı, Samsun-Çorum-Sungurlu-Yahşihan güzergahı ve İzmit-Ankara güzergahı (Süt, 2008, s.92).

İkinci İnönü Muharebesine kadar olan zaman zarfında lojistik teşkilat yeterli şekilde sağlanamadığından birlikler gıda ihtiyacı hususunda gereken finansal desteği yöresel mal sandıkları ile bütçeden tahsis edilen miktarlar ile bizzat kendileri sağlamışlardır. O dönemde Millî Savunma Bakanlığı, lojistik destek bakımından faaliyet yürütmekle yükümlüydü. Ancak bu desteği 1920 yılının ağustos ayından itibaren gerçekleştirebilmiştir (TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s.283). İkinci İnönü Muharebesi esnasında ihtiyaç duyulan birçok gıda maddesi satın alınarak kontrata bağlanmıştır. Bu maddelerden bazıları şunlardır:

Tablo 1. MSB tarafından satın alınan ve kontrata bağlanan gıda maddelerinden bazıları

Yiyecek Maddesi	Miktarı (Kg)
Bulgur	90.682
Çay	2.269
Fasulye	173.038
Kavurma	13.078
Pirinç	167.610
Pastırma	1.474
Soğan	268
Şeker	388.261
Tuz	2.000
Üzüm	10.173
Un	3.175.395
Yağ	4.608

Kaynak: TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s. 288

Yukarıda aktarılan verilerden anlaşılacağı üzere, Batı Cephesi'ndeki askerlerin temel gıda maddelerine erişimi noktasında ayrı bir özen gösterilerek, o dönemde gıda konusunda sıkıntı yaşamamaları için büyük çaba sarf edilmiştir. Ayrıca muharebe boyunca temiz içme suyu temini, cephedeki kuvvetlerin bünyelerinde mevcut olan saka arabası, fiçı ve gaz tenekelerinin mekkârelerde taşınarak birliklerin mataralarına bu şekilde su doldurulması suretiyle çözülmüştür (TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s.289). Millî Savunma Bakanlığı, İkinci İnönü Muharebesi ile gıda teminini merkezi satın alma yoluyla, gerekli görülen yerlerde depolama ve bu noktalardan merkezi dağıtım yolu şeklinde sağlamıştır. Muharebe boyunca birlikler kendi araçlarıyla cepheye 25 km. uzaklıkta bulunan dağıtım noktalarından ihtiyaçlarını gidermişlerdir. Böylelikle levazım ve ikmal faaliyetleri, mevcut ihtiyaçlar doğrultusunda askeri kuvvetlerin kendilerine ait araçlar vasıtasıyla temin edilmesinin yanı sıra hareket bölgesinde para ile ihtiyaçların sağlanması şeklinde yürütülmüştür. Daha sonra muharebenin uzaması sebebiyle gıda ikmalî savunma hattı yakınlarına kadar sağlanmış, birliklerin tüketim ihtiyacı özenle yürütülmeye çalışılmıştır (Ataman, 2007, s.87). Millî Savunma Bakanlığı tarafından bu dönemde cepheye dağıtılan bazı giyim kuşam eşyaları Ocak-Şubat 1921 itibariyle şu şekildeydi:

Tablo 2. Ocak-Şubat 1921 itibariyle eşya ve miktarları

Eşya	Miktarı (Adet)
Battaniye	1.367
Ceket	40.477
Çorap	45.233
Çarık	2.870
Çizme	768
Eldiven	1.370
Fotin	40.144
Gömlek	60.620
Pantolon	37.254
Urgan	9.946
Yorgan	520

Kaynak: TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s. 290

Bu dönemde giyim-kuşam meselesi, Batı Cephesi'nde yer alan birliklerin yaşadığı önemli bir sorunu teşkil etmekteydi. Tablo-2. de aktarılan veriler askerlerin yaşadığı sıkıntıları gidermek adına meseleye çözüm getirme çabalarını göstermektedir. Ayrıca Millî Savunma Bakanlığı tarafından birliklerin giyim maddelerinin giderilmesi için 1921 yılının mart ayında Maraş'ta bir adet yapımevi kurduğu bazı kaynaklardan anlaşılmaktadır (Atakan, 1988, s.111).

2. Kütahya-Eskişehir Savaşları Döneminde Levazım İkmal Faaliyetleri

Yunan ordusunun, İnönü Muharebelerindeki başarısızlıklarını bertaraf etmek ve harp hedeflerine ulaşmak üzere yeniden taarruza geçeceğini hesap eden Genelkurmay Başkanlığı, böyle bir taarruza karşı Batı Cephesini güçlendirme çalışmalarını başlatmıştı. 5 Mayıs 1921'de ise Güney Cephesi Komutanlığı kaldırılmış ve buradaki birlikler Batı Cephesine nakledilmiştir

(TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.301-302). Temmuz 1921 itibariyle Batı Cephesi ikmal edilerek; insan mevcudu 6.160 subay, 122.229 er, hayvan mevcudu ise 31.467 olmuştur. Bu arada er mevcuduna hayvanlarıyla birlikte gelmiş olan ve sayısı 5.000'e varan yurtsever sivil halk da dâhildi (TİH Batı Cephesi, 1974, s.561).

Hesaplamalara göre mevcut durumda, er başına günlük gıda ihtiyacı 900 gr. ekmek, 150 gr. kırmızı et, 120 gr. bulgur, 120 gr. kuru sebze, 20 gr. yağ ve 20 gr. tuz olarak belirlenmişti. Bu itibarla, Batı Cephesi'nde yer alan askeri birliklerin günlük gıda gereksinimi, 85 ton ekmeklik, 70 ton yemeklik, 15 ton etlik ve 115 ton yemlik idi. Böylelikle cephenin bir aylık gıda ihtiyacı 2635 ton ekmeklik, 527 ton yemeklik, 465 ton etlik ve 3565 ton yemlik gıda maddesine tekabül ediyordu. Ancak Temmuz 1921'de aylık sevkiyat 3005 ton ekmeklik, 295 ton yemeklik, 361 ton etlik ve 1468 ton yemlikten ibaretti. Dolayısıyla, ekmeklik hariç olmak üzere diğer ikmal maddelerinin ikmali yetersiz kalmaktaydı. Bu sorun tümenler tarafından, genellikle para karşılığında; geri kalanı "Harp Yükümlülükleri Kanununa" göre senet aracılığıyla buldukları yöreden sağlanmaktaydı (TİH Batı Cephesi, 1974, s.561).

Birliklere yağ sebze ikmali konusunda sıkıntı çekiliyordu, özellikle güneyde bulunan birlikler güç durumdaydılar. Bu açıdan birliklere hafta boyunca ancak bir kez soğan ve taze kabak verilebilmekteydi. Erler genellikle noksan durumlarda topladıkları ebegümeçlerini pişirerek bu durumu gidermeye çalışıyorlardı (TİH Batı Cephesi, 1974, s.561). Temiz içme suyu ihtiyacında ise birlikler ellerinde bulunan türlü yapma teçhizatlar ile bölgedeki doğal kaynaklardan bizzat gidermekteydiler. Dönemin şartlarında sutaşıma vasıtası olan, saka aracı ile mekkârelerin sayısı pek azdı. Eğer askerin matarası varsa herhangi bir noktadan onu su ile doldur, böylece o günkü su gereksinimini giderirdi. Dolayısıyla durum savaş süresince bu şekilde devam etmiştir (TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s.325-326).

Diğer ikmal maddelerinde olduğu gibi giyim ve donatma maddelerine de fazla ihtiyaç duyuluyordu. Ancak giyim-kuşam maddeleri öteki ikmal maddelerine nazaran daha kısıtlı imkânlarda temin edilmiştir. Maliye Bakanlığında bu kalem için ayrılan para bulunmadığından ötürü cephelerin eksiklikleri için yardım imkânı pek mümkün olmuyordu. Bu imkânsızlık Batı Cephesi Komutanlığı'nın verdiği rapora şu şekilde yansımıştır: "*Çıplak ayaklı erat her geçen gün çoğalmakta olup en kısa zamanda cepheye çarık veya ayakkabı gönderilmesi gerekmektedir.*" Bütün imkânsızlıklara rağmen Millî Savunma Bakanlığı'nın, cephenin ihtiyaçlarını sağlamak için bazı eşyalar göndermiştir. Bu dönem içinde Millî Savunma Bakanlığı'nın gönderebildiği eşyalardan bazıları şunlardır:

Tablo 3. Kütahya-Eskişehir Savaşları döneminde cepheye gönderilen bazı eşyalar

Giyecek ve Donatım Cinsi	Gönderilen Miktar (Adet)
Adi Semer	166
At Nalı	4.400
Battaniye	3.172
Ceket	80.593
Don	52.243
Çorap	57.473
Çarık	27.402
Çizme	235
Gömlek	87.718
Kaşağı	1.817
Pantolon	99.660
Potin	43.006
Süngülük	4.259
Su Fıçısı	48
Subay Potini	1.556
Yemeni	16.359

Kaynak: TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s. 326-327

Tabloya göre, Cephede bulunan insan mevcudu ve Millî Savunma Bakanlığı tarafından gönderilen giyim kuşam malzemeleri dikkate alındığında, büyük sıkıntılar çekildiği ve bazı

eşyaların sağlanmasında yetersiz kaldığı göze çarpmaktadır. Özellikle ayakkabı konusundaki eksiklik cephede etki yaratmıştır. Verilerde aktarıldığı üzere cepheye subay potini haricinde ayakkabı sağlanamamış, onun yerine dayanaksız olan çarık ve yemeni gönderilebilmiştir. Yukarıda aktarıldığı gibi Batı Cephesi Komutanlığının bir kısım eratin çıplak dolaştığı yönünde verdiği bilgi, cepheye gönderilen giyecek maddelerine bakıldığında kesinleşmektedir.

İkmal maddelerinin dağıtımında ikmal noktası usulü kullanılmaktaydı. Buna göre, tümenler, en yakın menzil noktalarından gıda maddelerini alıyor ve uygun bir yerde dağıtım açıyorlardı. Diğer birlikler ise kendi araçlarıyla gıda maddelerini mutfaklarına taşıyorlardı. Cepheye en yakın olan menzil noktaları, gruplara şöyle tahsis edilmişti: Pazaryeri, Kurşunlu, Bilecik ve Bozüyük noktaları 1. gruba; Alayunt, Kütahya ve Çekürler noktaları 3. ve 4. gruplara; Afyon noktası 12. grupla mürettep tümene; Dinar noktası ise 6. tümene tahsis edilmişti (TİH Batı Cephesi, 1974, s.562). Muharebe boyunca Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğünün naklettiği levazım ikmal maddelerinin ağırlıkları ise şu şekildedir:

1. Kayseri-Kırşehir-Yahşihan güzergâhı ile Ankara ve çevre bölgelere gönderilen gıda ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 527 ton, teçhizat donatım ve gereçlerin ağırlığı 25,5 ton.

2. İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Kalecik güzergâhı ile Ankara ve çevre bölgelere gönderilen gıda ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 138,5 ton, teçhizat donatım ve gereçlerin toplam ağırlığı 498 ton.

3. Samsun-Çorum Sungurlu-Yahşihan güzergâhı ile Ankara ve çevre bölgelere gönderilen gıda ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 11 ton, donatım ve gereçlerin toplam ağırlığı 84 ton.

4. İzmit'ten Ankara ve çevre bölgelere gönderilen gıda ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 34 ton, teçhizat donatım ve gereçlerin toplam ağırlığı 49 tondur.

Yukarıda bahsedilen levazım ikmal faaliyetleri büyük oranda Yahşihan ve Ankara bölgesine, Yahşihan-Ankara dekovil ve Ankara-Polatlı normal demiryolu hattı ile Polatlı'ya, buradan da Eskişehir ve çevresine nakledilerek gerçekleştirilmiştir. Muharebe boyunca Batı Cephesi'nde askeri kuvvetler lojistik bakımdan sağlanana bu levazım ikmal maddeleriyle desteklenmiştir (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.316; Ataman, 2007, s.103).

3. Sakarya Meydan Muharebesi Döneminde Levazım İkmal Faaliyetleri

İnönü Muharebelerinin yarattığı mali sarsıntıları gidermek için çözümler aranırken, bu sırada daha büyük çapta mücadelelere sahne olan Kütahya-Eskişehir Savaşları başlamıştı. Neticede Türk Birlikleri ciddi ölçüde kayıplar vererek Afyon, Kütahya ve Eskişehir'i geride bırakmak zorunda kalmış ve Sakarya Irmağı'nın doğu tarafına çekilmiştir. Yaşanan muharebeler sonucu mali kaynaklar bir hayli zorlanmıştır. Ayrıca hasat mevsimi olduğu bir zamanda, çok önemli olan bu üç şehrin kaybı tarımsal devlet gelirlerinin kaybedilmesine yol açmıştır (Müderrişoğlu, 1990, s.439). Afyon, Kütahya ve Eskişehir'in işgali Yunan kuvvetlerinin Ankara'ya doğru yönelmesine yol açmış ve bu durum Türk halkında manevi bakımdan çöküntüye neden olmuştu. Hükümet ile Büyük Millet Meclisi'nin Kayseri'ye taşınması doğrultusunda gerçekleştirilen birtakım hazırlıklar, olayları daha çok gerginleştirmiştir (TSK, TBMM Hükümeti Dönemi Özet Tarihi, s. 465-472). Bu gelişmeler üzerine mecliste hararetli müzakereler meydana gelmiştir. Bu dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi en uzun süreli gizli celseleri gerçekleştirmiştir. Gizli celselerde, Türk Ordusunun cephelelerdeki vaziyeti karşısında alınması gereken tedbirler görüşülmüştü. Kütahya-Eskişehir Savaşları'nın ardından durumun kritikleşmesi üzerine Sinop Mebusu Rıza Nur, Karesi Mebusu Vehbi ve İzmir Mebusu Mahmut Esat Beyler olayların çözülmesi için Başkomutanlık makamı oluşturulması için talepte bulunmuşlardı (TBMM Gizli Celse Zabıtları, D. I, C. II: 131-134, 157-162). Mersin Mebusu olan Selahaddin Bey (Köseoğlu), 04.08.1921'de gerçekleşen gizli oturumda, savaşı idare edecek kabiliyeti olan bir şahsiyetin gerekliliğinden bahsederek, Mustafa Kemal Paşa'yı hedef göstermiştir. Mustafa Kemal Paşa ise karşısına gelen fırsatı çok iyi değerlendirecekti. Bu

doğrultuda Mustafa Kemal Paşa, meclise verdiği önergeyle, üç ay süreye mahsus olmak üzere meclisin tam yetkisini istemiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, D. I, C. II, s.159-164).

Muhalif cenahta bulunan Selahaddin Bey: “Başkomandanlık padişah hukukundandır. Vekil olsun” şeklinde cevap vererek bu konuya itirazda bulunmuştur (TBMM Gizli Celse Zabıtları, D. I, C. II, s.165-166). Muhalif taraftan Selahaddin Bey’in yanı sıra Sinop Mebusu olan Hakkı Hilmi (Ulukan) Bey de Meclis yetkilerinin verilmemesi gerektiğinin altını çizmişti (TBMM Gizli Celse Zabıtları, D. I, C. II, s.165). Muhaliflerden gelen itiraz sesleri üzerine Mustafa Kemal Paşa duruma açıklık getirmek amacıyla bir açıklamada bulunmuştur. Buna göre; meclisten böyle bir yetki almanın çok büyük bir sorumluluk anlamına geldiğini ifade eden Mustafa Kemal Paşa, aynı zamanda bu yetkinin üç ay süreyle kısıtlı olduğunu, olası halde Meclis’in söz konusu yetkiyi geri alabileceğini vurgulamıştır (TBMM Gizli Celse Zabıtları, D. I, C. II, s.166). Meydana gelen karşılıklı tartışmalar sonrası önerge, Meclis’teki oylama ile 13 ret oyuna karşı, 169 evet oyu sayesinde 5 Ağustos 1921’de kanunlaşarak yürürlüğe girmiştir (TBMM Kav. M., I. Dev., C. 1, s.169). Böylelikle 5 Ağustos 1921 tarihinde kanun hükmünde emir verme yetkisiyle başkomutan olan Mustafa Kemal Paşa, başkomutanlık karargâhını oluşturmasından hemen sonra ilk adımını atmıştır. Bu doğrultuda orduda mevcut insan ve taşıt araçları gücünün artırılması ile yiyecek ve giyecek konusunda çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşa, Türk halkının durumuna açıklık getirmek gayesiyle “*Orduya ve Millete*” adı altında bir beyanname yayımlamıştır (Ataman, 2007, s.106; Ezer, 2014, s.449).

Başkomandan Mustafa Kemal Paşa, önemli ikmal maddelerini kaybeden, personel ve lojistik açıdan yıpranan ordunun vaziyeti karşısında Ankara’da yürüttüğü çalışmaların ardından 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde on ayrı konuyu kapsayan Tekâlif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır (Sürmeli, 1998, s.61). Mustafa Kemal Paşa tarafından, ordunun ihtiyaçlarını giderebilmek amacıyla önceden uygulanmış olan Tekâlif-i Harbiye Emirleri ile benzerlik barındıran, fakat daha geniş kapsamlı olan “Tekâlif-i Milliye Emirleri” 7-8 Ağustos 1921 tarihinde yayımlandı. Tekâlif-i Milliye Emirleri genel anlamda Türk Halkına bazı sorumluluklar yüklemiştir:

- 1- Halk devlet tarafından istenen bazı malları verecekti.
- 2- Halkın ve tüccarların bünyesinde mevcut olan bir takım mamul ve yarı mamul maddelerin yaklaşık yüzde kırkı devlete verilecekti. Bunların ücretleri ilerde ödenecekti.
- 3- Halk kendine ait olan taşıma araçları ile ordunun malzemelerini parasız taşıyacaktı. (Tekâlif-i Milliye Emirlerinde hizmetin şart olduğunu belirtmek gerekir. Bu bakımdan hizmet yerine para verme usulü kabul görmemiştir).
- 4- Ülkeyi terk edenlerin geride bıraktığı mallardan ordunun işine yarayanlara el konulacaktı.
- 5- Halkın elindeki savaşta kullanılabilecek tüm silah ve cephane malzemelerine el konulacaktı.
- 6- İşe yarar sanat ustaları ve bazı atölye, imalâthaneler birtakım işleri yapmak ve belirlenen malları üretmekle görevlendirilecekti (Müderrisoğlu, 1990: 377).

Toplam on emirden oluşan Tekâlif-i Milliye Emirleri özetle şu şekildeydi;

1 No’lu Tekâlif-i Milliye Emri: Her ilçede bir Tekâlif-i Milliye Komisyonu kurulacak, bu komisyonun çalışmaları neticesinde toplanan malzemeler ordunun çeşitli kısımlarına dağıtılacaktır.

2 No’lu Tekâlif-i Milliye Emri: Her aile birer kat çamaşır, birer çift çorap ve çarık hazırlayıp, Tekâlif-i Milliye Komisyonu’na teslim edecektir.

3 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri: Tüccarların ve halkın elinde mevcut olan donatımda kullanılabilecek her çeşit malzemenin yüzde kırkına bedeli sonra ödenmek üzere el konulacaktır.

4 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri: Halkın elinde bulunan buğday, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvan, şeker, pirinç, gaz, sabun, yağ, tuz, çay, mum, stoklarından yüzde kırkına bedeli sonra ödenmek üzere el konulacaktır.

5 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri: Ordu ihtiyacı için alınan taşıt araçları dışında, halkın elinde kalan taşıt araçlarıyla, yüz kilometrelik bir uzaklığa kadar, ayda bir defa olmak üzere, parasız askeri nakliyat yapılacaktır.

6 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri: Ordu giyimine ve beslenmesine yarayan bütün sahipsiz mallara el konulacaktır.

7 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri: Halkın elinde bulunan bütün silah ve cephaneler üç gün içinde teslim edilecektir.

8 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri: Halkın elinde bulunan taşımacılıkta ve haberleşmede kullanılabilecek tüm malzemelerin yüzde kırkına bedeli sonra ödenmek üzere el konulacaktır.

9 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri: Demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci, saraç, arabacı, esnafı ve imalathaneleriyle, bu esnaf ve imalathanelerin iş çıkarabilme güçleri ve kasatura, kılıç, mızrak ve eyer yapabilecek ustaların adlarıyla beraber sayıları ve durumları saptanacaktır.

10 No'lu Tekâlif-i Milliye Emri: Halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla, kağı arabalarının, bütün takım ve hayvanlarıyla beraber ve binek ve topçeker hayvanları, katır ve yük hayvanları, deve ve eşek sayısının yüzde yirmisi ordu adına alınacaktır.

Alınan bütün malzemeler için halka birer belge verilmişti. Böylelikle Ankara Hükümeti halka karşı borçlanmıştır (Kayıran, 1989, s.649-650). Bu emirlere rağmen, Kuvâ-yı Milliye erlerinin kendi giyim-kuşam malzemelerini evlerinden getirdikleri özellikle vurgulanmalıdır. Silah ve cephe konusu ise; askeri birlik depoları, askerlik şube ve daire depoları, yurtiçi depolar ve jandarma birlik depoları aracılığıyla temin edilerek giderilmiş; ayrıca yine kendi getirdikleri eşyalarda ikmal eşyalarını oluşturmuştur (Sofracı, 2020, s.15). Nihayetinde Tekâlif-i Milliye Emirleri kapsamında yürütülen çalışmalarla 100.000 nüfuslu insan ve 30.000 nüfuslu hayvanı, yaklaşık 30 güne kadar besleyebilecek gıda maddelerinin toplanması başarılmıştır (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.366-367; Ataman, 2007; s.112).

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri'nin mağlubiyetle sonuçlanmasının ardından Mustafa Kemal Paşa, askeri birliklerin toparlanması ve daha iyi koşullar altında savaşabilmesi amacıyla İsmet Paşa'ya Sakarya Irmağı'nın doğu kesimine çekinilmesi tavsiyesinde bulunmuştur (Tural, 1995, s.538). Ordu Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekildikten bir süre sonra Batı Cephesi'nde yer alan Türk birlikleri on iki fırkaya çıkarıldı. Bu on iki fırkanın silah ve cephe mevcudu; 96.000 tüfek, 1.300 kılıç, 5.600 kadar ağır ve hafif makineli tüfek ve 345 adet top idi (Tarih IV, 1934, s.94). Nitekim ağustos ayı sonuna gelindiğinde birliklerin elinde 100.000 insan ve 25.000 hayvanın yaşesi için, yaklaşık 4 gün yetecek kadar ekmek ve 10 gün yetecek kadar yemek maddeleri kalmıştı (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.371). Bu noktada Batı Cephesi Komutanlığı, 15 Ağustos 1921'de Millî Savunma Bakanlığı Levazım Dairesine yolladığı telgrafta askerin beslenmesi hususunda duyduğu endişeyi şu şekilde ifade etmiştir; "*Sadullah Bey'in Millî Savunma Bakanlığına sunmuş olduğu 13 Ağustos 1921 tarihli raporunu okudum. Zihnimi savaş harekâtından çok beslenme durumu oyalamaktadır. Savaşma sonucundan iyimser olduğum kadar beslenmenin geleceğinden kötümser ve kaygılı bulunuyorum. Genel kuvvet gittikçe kabarmaktadır. Olağanüstü tedbirlerin alınmasını istirham ederim*" (Harp Tarihi Vesikalari Dergisi, 1973, Belge No. 1511).

Birliklerin beslenmesine yönelik sorun Millî Savunma Bakanlığı'nın aldığı tedbirlere göre, yiyecek maddeleri Polatlı'da hazır bulundurulacak; Batı Cephesi'ndeki birlikler ise kendilerine ait araçlar ile bu gıda maddelerini bakanlığın deposundan aldıracaktı. Muharebenin gidişatına göre Bala ve Haymana ilçelerinde 5'er gün yetecek kadar kuru sebze, peksimet ve bulgur gibi bozulması güç gıda maddeleri stoklanacak, Polatlı'dan iâşe ikmal yapıldığı süre zarfında bu depolara dokunulmayacaktı. Ayrıca Batı Cephesi'nin ikmal için Çorum-Yozgat-Kırşehir ve Sivas-Kayseri yörelerinde altı ay yetecek kadar gıda maddesi stoklanması kararlaştırılmıştır. Yahşihan bölgesinde günlük 40.000, Keskin bölgesinde günlük 60.000 ekme ve Kırşehir-Köprüköy'de üç ay yetecek kadar hububat ve zahire toplanması ve günlük 60.000 ekme çıkartılması için tedbirler geliştirilmiştir (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s. 371; TİH Batı Cephesi, 1972, s.473).

Batı Cephesi birliklerinin günlük ekme ihtiyacının önemli bir kısmı Ankara, Haymana ve Polatlı'daki fırınlardan temin edilmekteydi. Millî Savunma Bakanlığı askeri kuvvetlerin ekme yapımı için un ihtiyacını bir er için 600 gr et, et istihkaklarını ise 250-300 gr olarak belirlemişti. Cephenin günlük ekme ihtiyacı yaklaşık 90 tondu. Tadilat edilen fırınlarda çalışanlar arasında Hristiyan işçiler de bulunuyordu. Fakat bunların düşmanla iş birliği yapıp toplu zehirleme girişimlerine karşı, tedbir almak amacıyla yerleri Müslüman sanatkarlarla değiştirilmiştir (Türkman, 1997, s.115). Batı Cephesindeki günlük ekme iâşesinin neredeyse yarısı Haymana, Polatlı ve Ankara'daki fırınlardan sağlanmıştır. Ekme sevkiyatının yapılmasında ve pişirilmesinde Halaşlı Mehmet Ağa ve Çayırılı İsmail Ağa'nın büyük katkıları olmuştur (Halil İbrahim Uçak, 1985, s.112). Ağustos 1921 sonlarında düşman kuvvetleri Polatlı ve Haymana civarına yaklaştığı için buradaki ekme fırınlarından yararlanma imkânı epey zorlaşmıştı. Bu sebeple Millî Savunma Bakanlığı hemen hemen her gün Ankara'daki fırınlardan demiryolu vasıtasıyla ekme temin etmeye çalışmıştır. Köylere yakın olan bölgelerde iâşe ikmaline Türk kadınları da seferber olmuş, yemekler pişirerek bu yemekleri kağnılar aracılığıyla gece yarısı cepheye taşımışlardır. Böylece bu olaylar karşısında Türk askerlerinin morali yükseliyor ve savaş azmi de dolayısıyla artıyordu. Bu süreçte cepheye yer alan birlikler; ekme, et ve diğer ihtiyaçlar genelinde iyi bir şekilde ikmal edilmelerine karşın, aylar boyunca meyve ve yaş sebze yüzü görmemişlerdi. Öyle ki, askerler konaklama yaptıkları bölgelerde çiğ kabakları hıyar gibi soyup tuzlayarak yemek zorunda kalmışlardır (Yazman, 1999, s.167). Bu itibarla cepheye bulunan askerler genel olarak et ve protein oranı yüksek besinler tüketmesine rağmen, özellikle meyve ve yaş sebze konusunda sıkıntılar yaşamışlardır. Günün şartları çerçevesinde soğuk sistem imkânı olmadığından ötürü meyve ve yaş sebze gibi gıdaların taze kalması için muhafazası pek elverişli olamamıştır (Ataman, 2007, s.116). Millî Savunma Bakanlığı birlikleri iyi sayılabilecek ölçüde besleyememiş fakat aç da bırakmamıştır. Tekâlif-i Milliye Emirleri kapsamında toplanan gıda maddeleri haricinde askerlere 3.657 ton ekme, 330 ton yemek ve 1243 ton kadar yem maddesi yollanmıştır (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.373).

Sakarya Meydan Muharebesi takip harekâtı sırasında 5. Süvari Kolordu Komutanı Fahrettin Paşa, geçilen bölgelerdeki köylerde yiyecek maddelerinin tükenmesinden ötürü iâşe sorunu ortaya çıktığını dile getiriyor ve sıkıntının giderilmesi noktasında Konya'da iâşeden sorumlu bulunan müdür ile iletişime geçerek, iâşe kollarının Uzunbeyli'ye gönderilmesiyle bu sorununun giderildiğini aktarıyordu. Paşa, iâşe konusunun önemini belirtmek için hatıratında şu sözlere yer vermiştir; *"Bizim motorlarımızın benzini arpa olduğundan, Konya'dan gelen bu erzak ile hem atlarımız hem de askerlerimiz iyice doymuş ve canlılık kazanmışlardı"* (Altay, 1970, s.310).

Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nden hemen sonra Batı Cephesi birlikleri Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekildiği esnada, burada su ikmal için kaynak bulunamamış ve Porsuk Çayının kokmuş suyunu içmek zorunda kalmışlar; neticede birçok er rahatsızlanmıştı. Bu durumu göz önüne alan Millî Savunma Bakanlığı, ordunun su ihtiyacını gidermek için 38 eşekten meydana gelen bir su müfrezesini, demiryolu aracılığıyla bölgeye ulaştırmıştır (TİH Batı Cephesi; 1972, s. 37; Şavklı, 2015, s. 98).

Bakanlık ordunun giyim-kuşam ihtiyaçlarını gidermek için çaba göstermekle birlikte sanayinin vaziyetini göz önünde bulundurarak; 1 Ağustos 1921 tarihinde Kastamonu ve Bolu'da yapımevi, Mart 1921'de Maraş yapımevi, Nisan 1921'de ise Kayseri Mensucat Fabrikasını kurmakla kalmamış; ayrıca Ankara'da sanayi takımları ile tabakhane açmıştır. Aktif durumda olan bu yapımevleri cephenin bir miktar ihtiyacını giderse de, pek yeterli olmadığı için müteahhitlerden anlaşma ile malzeme satın alınması bildirildiyse de, birçok sebeplerden ötürü müteahhitler yükümlülüklerini yerine getirememişlerdir (Türkman, 1997, s.119). Bu dönemde cephedeki askerlere dağıtılan bazı giyim malzemeleri ve miktarları şunlardı:

Tablo 4. Sakarya Savaşı sırasında birliklere dağıtılan bazı giyecekler

Giyeceğin Cinsi	Miktarı (Adet)
Ceket	43.785
Çorap	41.138
Çorap	54.982
Ekmek torbası	11.085
Gömlük	102.785
Matara	41.426
Pantolon	49.048
Yemeni	20.277

Kaynak: TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s. 373-374

Tabloda aktarılan verilerden anlaşılacağı üzere, Batı Cephesi birlikleri mevcudunun yaklaşık olarak 100.000 kişi olduğu dikkate alındığında, ayakkabı olarak kullanılan çarık, yemeni ve fotin sayılarının büyük ölçüde arttığı ve Kütahya-Eskişehir Muharebeleri dönemine kıyasla bu giyim malzemelerinde görülen sıkıntının önemli oranda giderildiği dikkat çekmektedir (Ataman, 2007, s.118).

1 Eylül 1921 tarihinde düşmanın Haymana ve Çal Dağı civarında gerçekleştirdiği taarruzu bu bölgede önemli gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda bütün ihtiyat kuvvetleri cepheye sürülmüş ve muharebe şekli; taarruzlar, karşı taarruzlar ve mevzilerin el değiştirmesiyle hararetle gerçekleşmiştir. Haymana'nın elden çıkmaması için son derece kanlı çarpışmalar gerçekleşmişti (Selek, 1987, s.661). Sakarya Meydan Savaşı'nda birliklerin beslenmesine her ne kadar önemli olsa da; ikmal ağırlığı daha çok silah ve cephaneye verilmekteydi. Bu dönemde cepheye sevk edilen silah ve cephaneye miktarı özetle; 12.085 adet ve 32 sandık çeşitli tüfek, 7.740 sandık ve 44.147 adet çeşitli piyade cephanesi, 35 adet top çeşidi, 44.107 atım ve 3.100 sandık top cephanesinden oluşmaktaydı (Şavkılı, 2015, s.99; Süt, 2008, s.133). Bu arada, Mondros Mütarekesi'nden sonra en önemli limanlarımızın bulunduğu İstanbul, İzmir, Mersin ve Trabzon gibi bölgelerin tamamı işgal kuvvetlerinin kontrolüne girdiği için Millî Mücadele Döneminde ihtiyaç duyulan bütün askeri mühimmat ve levazımat kayıklar ve takalar vasıtasıyla kaçak olarak Anadolu'ya taşınmıştır. Bu mühimmat ve levazımatın bir kısmının İstanbul depolarından kaçırıldığı vurgulanmalıdır. Taşınan malzeme miktarının yaklaşık olarak 250-300.000 ton olduğu tahmin edilmektedir. Bu malzemeler arasında sayısı 1000'i aşan top, 3.000.000 tüfek, 6000 el bombası, 600 mayın, 25.000 ton mermi, çok sayıda kılıç, taşıt araçları ve işe yarar pek çok farklı malzeme bulunmaktaydı (Bayar, 1945, s.71-72).

Cephede yer alan birliklere gereken birçok malzemenin ikmali için Anadolu da Akşehir, Dinar menzil müfettişlikleriyle, Konya'da Batı Anadolu Menzil Müfettişliği ve Emirdağ Hat Komutanlığı olarak dördü bir komite kurulmuştur (Kayabalı ve Arslanoğlu, 1976, s.356). Ayrıca Yahşihan, Sivas ve Kastamonu menzil bölge müfettişlikleri kendisine bağlanarak "Ankara Sevkiyat ve Nakliyat Umum Müdürlüğü" oluşturulmuştur (Ünal, 1972, s. 971). Diğer taraftan Beş numaralı emrin yayınlanmasıyla beraber, Anadolu'nun kara yolu olarak adlandırılan kervan izleri, yaylı kağrı, eşek, öküz arabası, deve, katır ve atlardan meydana gelen ulaşım kolları ile dolup taşmıştır. Böylelikle Anadolu'yu baştan sona saran bir taşıma ağı örülmüştür. Eli silah tutabilenlerin cephede olmalarından ötürü genellikle taşıma işleriyle kadınlar, yaşlılar ve hatta çocuklar bile ilgilenmişlerdir (Şapolyo, 1965, s.84).Bu bakımdan ulaştırma ağında develerin etkin olarak kullanıldığı görülmektedir. Batı Cephesine gereken

7.500 adet devenin temini için 11 Ağustos 1921 tarihinde yürürlüğe giren 1176 sayılı Kararname ile; vaziyeti iyi halde olmayan deve sahiplerinin zarar görmemesi için develerin bedellerinin bir kısmının durumu yerinde olanlardan alınıp deve sahiplerine verileceği, develeri ve sahiplerinin işeleri noktasında taşıma ücreti üzerinden hesaplanarak miri ambarlardan karşılanacağı kararlaştırılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucu yalnızca Alaiye, Koçhisar ve Manavgat kazalarının bazı köylerinde sayısı 1000'in üzerinde deve tespit edilmiştir (BCA, 030.18.1.1, Yer No:4.36.7.1).

Sakarya Savaşı Döneminde Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü tarafından Ankara ve bölgesi civarına gönderilen levazım ikmal maddelerinin ağırlıkları ise şu şekildedir:

1. Kayseri-Kırşehir-Yahşihan güzergâhı ile Ankara ve civarına gönderilen yiyecek ve yem maddelerinin ağırlığı 152 ton, teçhizat ve gereçlerinin ağırlığı 20 ton,

2. İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Kalecik güzergâhı ile Ankara ve civarına gönderilen yiyecek ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 13 ton, teçhizat ve gereçlerinin toplam ağırlığı 636,5 ton,

3. Samsun-Çorum-Sungurlu-Yahşihan güzergâhı ile Ankara ve civarına gönderilen yiyecek ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 2 ton, teçhizat ve gereçlerinin toplam ağırlığı 199 ton,

4. İzmit üzerinden Ankara ve civarına gönderilen yiyecek ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 47,5 ton, teçhizat ve gereçlerinin toplam ağırlığı ise 101 ton idi.

Yukarıda aktarılan levazım ikmal ihtiyaçları, bu dönemde Ankara-Polatlı ve Yahşihan-Ankara dekovil demiryolu hattı üzerinden Polatlı'ya gönderilmiştir (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s. 350-354; Ataman, 2007, s.122).

Genel olarak bakıldığında, Sakarya Meydan Muharebesinin kazanılmasında en önemli faktörlerden biri, Tekâlif-i Milliye Emirlerinin de büyük etkisi ile cephe gerisinde ikmal ve işe konusuna büyük özen göstermek olmuştur. Bu dönemde Türk ordusu silah, cephan ve asker sayısı bakımından düşmana kıyasla zayıf olsa da, bu açığı devamlı ve tertibatlı bir şekilde işe ve ikmal ederek gidermeyi başarmıştır (Ataman, 2007, s.120).

4. Büyük Taarruz Dönemi Levazım İkmal Faaliyetleri

Sakarya Meydan Muharebesinin zaferle sonuçlanmasının ardından, Büyük Taarruz ile Sakarya zaferi arasındaki süre içinde önemli bir çatışma olmamıştır. Buna rağmen 10 Ekim 1921 ile 30 Temmuz 1922 arasında, millî amaçlara ulaşabilmek için bütün güç kaynakları seferber edilerek ordunun beslenmesi, mevcudun arttırılması ve ikmal edilmesi konusuna odaklanılmıştır. Bu hazırlıklarla hedeflenen, genel bir taarruz için en azından Yunanlılara denk bir ordu yaratmaktı (Ataman, 2007, s.124; Erdaş, 2012, s.414). Büyük Taarruza katılacak olan Batı Cephesi Birlikleri: 1. ve 2. Ordu, bir süvari kolordusu ile kolordu yetkisindeki Kocaeli grubundan oluşup, ayrıca 18 piyade tümeni ile beş süvari tümenine sahipti. Bu birliklerin toplam sayısı ise şu şekildeydi; 199.283 er,8.658 subay, 2.025 hafif makineli tüfek,100.352 tüfek, 839 ağır makineli tüfek, 323 top, 5.282 kılıç ve 10 uçak (TİH Batı Cephesi, 1995, s. 5-9; Ataman, 2007, s.124).

Sayısı gün geçtikçe çoğalan Batı Cephesi'nde birliklerin ikmal ve işesi savaşa hazırlık sürecinde en önemli gündem maddesi olmuştur. Yunanlıların Batı Anadolu bölgesinde oldukça önemli bir bölümü işgal etmesi, kış mevsiminin gelmiş olması, ayrıca harekât alanı içinde bulunan karayollarının bozuk ve elverişsiz olması, buna ilaveten Ankara-Eskişehir arasında yer alan demiryolu ağının da tahribatı, ekonomik durumu etkilemiş ve cephenin işesini zorlaştırmıştır. Uzun süredir ordunun işesini sağlayan Ankara ve civarının kaynakları neredeyse tükenmekteydi. Hatta Ankara'da baş gösteren gıda sıkıntısı sebebiyle orada mevcut olan birliklerden bazıları yöredeki yakın ilçelere kaydırılmıştır (Erdaş, 2012, s.420).Sakarya Muharebesi'nin kazanılmasından sonra İtalyanlar ve Fransızlar, Akdeniz ve Güneydoğu

bölgesinde işgal ettikleri alanlardan çekilmişlerdir. Dolayısıyla Tekâlif-i Milliye Emirleri buralarda da uygulanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda, Çukurova civarından büyük miktarda hububat Konya güzergâhında üzerinde bulunan demiryolu vasıtasıyla Batı Cephesi birliklerine yollanmıştır (Ataman, 2007, s.125). Büyük Taarruza hazırlık sürecinde önem arz eden hususlardan bir diğeri ise ekmek ihtiyacıydı. Bu ihtiyacın karşılanması adına Batı Cephesi Birlikleri Komutanı İsmet Paşa'nın faaliyetleri neticesinde, Polatlı mevkiinde bulunan tahribe uğramış ve günlük 10.000 ekmek kapasitesi olan 5 adet ekmek fırını yeniden aktif hale getirilmiştir. Bu arada Dinar'da bulunan ekmek fırınında günlük 4000 ekmek, Denizli'deki fırınlarda ise 350 kg peksimet üretilmiştir (Türkman, 1997, s.145-146).

10-15 Ekim 1921 tarihleri arasında Ankara Menzil Müfettişliği ambar mevcudu ise şöyle idi: 1246 ton ekmek, 313 ton yemek, 222,5 ton et, 336 ton yem maddesi. Aynı günlerde Tekâlifi Milliye ambarları mevcudu ise şu şekildeydi: 1141 ton ekmek, 63 ton yemek, 75,5 ton et, 349 ton yem maddesi(TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.423).4 Ekim 1921 tarihli bildiriye Batı Cephesi Menzil Müfettişi Miralay Kazım Bey'in ifadesinden anlaşıldığı üzere; cephedeki 100.000 insan ve 35.000 hayvanın ancak sekiz aylık iâşesine kâfi aşar ve Tekâlif-i Milliye hasılatı olduğu vurgulanmıştır. Bu hâsılatın bir buçuk aylığına tekabül eden miktarın Dinar ambarında ve altı buçuk aylığının da diğ er ambarlarda olduğu, fakat hâsılatın Dinar ambarına naklinin gerektiği belirtilmiştir (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 2015, Belge No: 20). Bu hesaplamalar yapıldığı esnada er başına 200 gr. et, 700 gr. buğday, 200 gr. kuru sebze ve hayvanlara da üç kilo yemlik verilmesi farz edilmişti ki, aslında bu miktarlar normal durumdan oldukça azdı. Diğ er taraftan bu hesaba dâhil edilmeyen fakat henüz tahsis edilmemiş ve zamanla aşardan, askeri ambarlara alınacak yiyecek maddelerinden ve menzil bölgesinde bulunan ilçelerden gelecek olan iâşelerde söz konusuydu. Söz konusu edilen Beypazarı, Nallıhan, Kalecik, Ayaş, Mudurnu, Bala, merkezi Ankara, Elmadağı, Düzce, Çubuk ilçelerinin toplam mevcut miktarları; 4.704 ton ekmek, 2558 ton yemden oluşup bu maddelerin miktarı120.000 insanın 56 günlük gıda ihtiyacına ve 35.000 hayvanın 24 günlük iâşesine karşılık gelmekteydi (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s. 424). Bu bağlamda Ankara Menzil Müfettişliği tarafından sorunların giderilmesi ve ihtiyaçların karşılanması için şu tedbirler alınmıştır;

1. Cephe gerilerinden gelen gıda maddelerinin çoğaltılması,
2. İhtiyaç maddelerinin hedeflenen yerlere ulaştırılması için menzil taşıma araçları sayısının artırılması,
3. İaşe ağırlık noktasının Konya demiryolu hattı güzergâhında bulundurulması,
4. Ordu muharebe bölgesi doğusunda yer alan birliklerin ve kurumlarının un istihkaklarının azaltılması,
5. Ankara'da iâşe edilenlerin artmasından dolayı sivil halkın il dışına gönderilmesi.

Ayrıca, bu kararların yanı sıra menzil noktalarında stoku tükenen gıda ve temizlik maddelerinin yanı sıra hastanelerde ihtiyaç duyulan yoğurt ve sütün para ile satın alınması adına menzil müfettişliğine günlük 3.000 lira verileceği Genelkurmay Başkanlığına bildirilmiştir (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.424-425; Erdaş, 2012, s.420). Fakat bu önlemlerin ne yazık ki birçoğu gerçekleştirilememiş; diğ er taraftan da Tekâlif-i Milliye Emirleri gelirlerinden ümit edilen sonuçta alınmamıştır. Birliklerin gıda ihtiyaçlarını gidermek için, Başkomutanlığın direktifleri üzerine Maliye Bakanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı arasında 14 Kasım 1921 tarihinde bir protokol yapıldı. Bu protokole göre Batı Cephesinde:

1. Ulukışla, Afyon, Eğridir, Çivril ve Denizli demiryolları hattı üzerinde mevcut ve maliye emrinde bulunan bütün aşar ambarları mevcudu askeri makamlara teslim edilecek,
2. Aksaray, Niğde, Konya, Isparta ve Burdur da demir yolu üzerinde bulunmayan bütün aşar ambarları mevcudu Maliye Bakanlığı tarafından en yakın demiryolu istasyonlarına indirilerek buradaki askeri makamlara teslim edilecek,

3. Maliye Bakanlığı aynı zamanda Yahşihan, Beylikköprü demir yolu ve dekovil hatları üzerindeki aşar ambarları ile Kalecik, Haymana, Bala, Çubuk, Beypazarı, Kızılcahamam, Sivrihisar, Mihaliççik, maliye ambarları askeri makamlara teslim edilecek,

4. Maliye ayrıca Geyve, Adapazarı, Düzce, Hendek kesimlerindeki aşar ambarları mevcudunu kendi imkânlarıyla Mihaliççik'a taşıyacak buradaki askeri ambarlara teslim edecek,

5. Merkez ordusunda Tokat, Amasya, Havza, Samsun'da bulunan maliye aşar ambarları mevcudu ise askeri makamlara teslim edilecekti (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.426).

Ancak bu mevcutların önemli bir bölümü Batı Cephesine uzak bölgelerden yollanacağı için zamana ihtiyaç duyulmaktaydı. Dolayısıyla Maliye Bakanlığı Konya'dan bir aylık zaman dilimi içinde 20.000.000 kg. tahıl satın alınacağını bildirdi. Bu kadar yoğun çalışmalar ve alınan tedbirler sonucunda cepheye yer alan birlikler aç kalmamıştır. Fakat bir muharebeye girilecek olursa, stokları olmadığından dolayı idare makamları endişe içindeydiler. Bakanlık tarafından aralık ayı sonlarına doğru ordu, insan, hayvan ihtiyaçlarının teminatı suretiyle sonradan meydana gelebilecek herhangi bir sıkıntıyı önlemek için bir karar alınmıştır. Bu kararda; arpa, yulaf, çavdar, burçak, buğday gibi hububatların il dışına çıkarılmaması için Zonguldak, Bolu, Çankırı, İzmit, Isparta, Denizli, Burdur, Niğde, Konya, Adana ve Ankara Adana illerinin hepsine genelge gönderilmiştir (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.427; BCA, FON 30.18.1.1, Yer No: 4.42.5).

Batı Cephesi birliklerinin yiyecek ihtiyaçları doğrultusunda, Aralık 1921'de Konya demiryolu üzerinden günlük 95 ton ekmek, 15 ton yemek, 15 ton et ve 108 ton arpa ikmal edilmekteydi. Cepheye yer alan birliklerin et ihtiyacı yeterli miktarda sağlanamaması üzerine Başkomutanlığın da onayıyla bölgedeki göllerden balık avlanmasına başlanılmıştır (TİH Batı Cephesi, 1994, s.259; Ataman, 2007, s.130). Ordu lojistik ve levazım işlerinin daha hızlı ve düzgün biçimde gerçekleştirilmesi için, Bakanlar kurulunun 14 Ocak 1922'de yapılan toplantısında, Başkomutan Mustafa Kemal başkanlığı altında "Harp Encümeni" kurulması kararlaştırılmış ve Encümenin kuruluşu aşağıdaki emirle makamlara tebliğ edilmiştir; "*Başkomutan Başkanlığında, Maliye ve Savunma Bakanlıklarıyla Genelkurmay Başkanlığından oluşmak üzere bir Harp Encümeni kurulmuştur. İlk toplantı, 22 Ocak 1922 Pazar günü Mecliste Başkanlık makamında yapılacaktır*" (Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, 2013, s.3).

Harp Encümeni, özellikle 22 Ocak'tan itibaren sürekli şekilde 15 Temmuz'a kadar toplantılar düzenleyerek, ordunun iase işleriyle ilgilenmiş ve ikmal sisteminin düzene oturtulmasını sağlamıştır.

Batı Cephesi birliklerinin yiyecek temini kadar giyecek temini konusunda önemli sorunlardandı. Nitekim 1. Ordu Komutanı Ali İhsan Sabis Paşa'nın Batı Cephesinde yaptığı teftişlerin ardından aktardığı şu tespitler oldukça önemlidir:

"...Bunlar, adeta ellerine çıplak ve kirli tüfekler verilmiş bir yığın fukara halinde idi. Askeri üniformalı yüzde beş insana tesadüf edemedim. Geri kalan köylü kıyafetliler vücutlarını koruyacak bir halde olsalar yine şükredeceğim; fakat yarıdan fazlası yırtık kıyafetler içerisinde tamamen mevsimin şiddetine maruz ve mahkûmdur. Kaput, ancak yüzde beş olduğu gibi, don, gömlek, pamuklu ve çorap gibi bol olması gereken malzemelere dahi ihtiyaç vardır. Onda dokuzunda matara, çanta, torba, beylik karavana ve saç istihkâm edevatı yoktur" (Sabis, 1993, s.169).

Bu hususta benzer tespitleri yabancıların da yaptığı görülmektedir. Örnek verecek olursak 1921 yılı ortalarında Ankara'ya ziyarete gelen Ukraynalı General Firunze askerlerin neredeyse çıplak olduğunu ve son derece kötü silahları bulunduğunu belirtirken (Erdaş, 2012, s.424), Sovyet Büyükelçisi Semyon Aralov'da benzer şekilde ordunun giyim-kuşamının, özellikle de kunduralarının çok kötü olduğunu aktarmaktadır (Aralov, 1997, s.102).

Ordunun elbise ihtiyacını gidermek için 1921 Aralık ayında İtalya'dan tahsis edilen 30.000 civarı takım elbisenin yanı sıra yurt içinden yaklaşık 40.000 takım elbise satın alınmıştır.

Ayrıca 243.000 kadar elbise için kontrat yapılmasına rağmen bu miktarın yalnızca 45.100 kadarı alınabildi. Dolayısıyla birlikler bu dönemde ihtiyacı olan teçhizatın sadece yarısına sahipti. Fransızlardan ise yaklaşık 100.000 kadar takım elbise istenmiş fakat ne yazık ki bu elbiseler gelmemiştir (TİH Batı Cephesi, 1994, s.258). Yine Aralık 1921'de Felah Grubu vasıtasıyla 50.000 çift çorap, 10.000 çift yün eldiven, 10.000 metre şayak kumaş alınması bakanlık tarafından emredilmiş ve bunun için 30.000 lira nakit gönderilmişti (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.462). Millî Savunma Bakanlığı tarafından çeşitli kaynaklardan temin edilen giyim ve donatım eşyalarının bazıları Aralık 1921'de şöyleydi:

Tablo 5. Aralık 1921'de temin edilen eşyalar ve miktarları

Eşyanın Cinsi	Miktarı (Adet)
Ceket	1.965
Çorap	28.364
Eldiven	1.650
Fotin	16.077
Pantolon	1.200
Subay Elbisesi	180
Soba	30

Kaynak: TİH, İdari Faaliyetler, 1975, s. 462-463

Tabloda aktarılan veriler dikkate alındığında Aralık 1921'de yapılan son sevkiyat kısıtlı imkânlarla yapılmış ve ihtiyaçları giderme noktasında zayıf bir sevkiyat olmuştur. Bu nedenle Ocak 1922'de Millî Savunma Bakanlığı Levazım Dairesi halkın elinde bulunan giyecek ve eşya maddelerinden işe yarayanları satın alıp, sağlam olmayan eşya malzemelerini tamir edilmek dikim yerlerine gönderiyor, öbür ihtiyaçları ise bazı yapım evleri ve halka yaptırıyordu (Ataman, 2007, s.147-148). 1922 yılı başlarına doğru, ordunun giyim sorunu bir dereceye kadar çözülmüştür. Ancak birliklerin palto ihtiyacı tam olarak giderilememiş olmasına rağmen uzun pamuklu hırkalarla bu sorun çözülmüştü. Ordunun kışı rahat bir şekilde geçirebilmesine yeterli miktarda çadır sağlanamamış, zeminlik adı verilen toprak altı kışlaları hazırlanmıştı. Salgın hastalıklara karşı her hafta elbise ve çamaşırlar etüvden⁵ geçiriliyordu. Nihayet yapılan çalışmalar sayesinde askerlerin giyim ve kuşamları memnuniyet verici bir düzeye ulaştırılmıştır (Müderisoğlu, 1990, s.513). Mayıs 1922'de Levazımatı Umumiye Dairesi ve 1922 Haziran ayında Adana ve Cephe Komutanlığı dikim ve yapım evlerinden, Batı Cephesine giyim ve donatım ikmal edilmesine rağmen birlikler tamamen giydirilmiş değildi. Öyle ki, Haziran 1922 tarihli bir belgede askerlerin sivil halktan ayırt edilebilmeler amacıyla kollarına bant takmaları ve kimliksiz gezmeleri bildirilmiştir (TİH Batı Cephesi, 1994, s.288-295; Erdaş, 2012; s.423).

Batı Cephesinin Mayıs 1922'de en fazla ihtiyaç duyduğu eşya maddeleri ayakkabı, çamaşır ve portatif çadır idi. Çadır mevcudunun eksikliğinden dolayı birliklerin köylerden çıkarılması, ordunun seyyar hale getirilmesi pek mümkün olmuyordu. Bütün çabalara karşın Batı Cephesi tam anlamıyla giyecek ihtiyaçlarını karşılayamadan Büyük Taarruza girmiştir. 1922 yılının Mayıs-Temmuz ayları arasındaki cephe ihtiyaçları ve cepheye dağıtılan eşyalar şu şekildedir:

Tablo 6. Büyük Taarruz öncesi askerlere dağıtılan eşyalar

Cinsi	İhtiyaç	Dağıtılan
Ceket	85.596	18.066
Don	358.826	78.900
GöMLEK	357.384	78.500
Kaput	95.114	1.900
Pantolon	89.476	37.166
Portatif Çadır	144.783	6.636

Kaynak: Ataman, 2007, s. 150; TİH Batı Cephesi, 1994, s. 295

⁵ Yiyecekleri, nesnelere yüksek ısıyla sterilize ve dezenfekte etmekte kullanılan kapalı araç, <https://sozluk.gov.tr/>

Büyük Taarruz öncesi Batı Cephesi Birliklerine dağıtılan bu eşyalar cephe personelinin elbise ihtiyacını tam olarak sağlayamamıştır. Dolayısıyla birlikler savaşa gidecek eksiği konusunda problem yaşayarak girmişlerdir.

Cephede savaşan askerlerin silah, cephane ve gereçlerinin temininde iç ve dış kaynaklardan yararlanılmıştır. Buna göre iç kaynaklardan, mütarekenin ardından teşkil eden ve farklı isimler altında örgütlenen millî kuruluşlar, İstanbul'dan kaçırdıkları lojistik malzeme ve destekleri Anadolu'ya ulaştırmışlardı. Bu kuruluşların başında Felah-ı Vatan ve Mim Mim grubu gelmektedir. Bunlar, İngiliz, Fransız ve Yunan kontrolü altında olan birçok depoyu basmışlardı. Nitekim Millî Mücadele boyunca bu örgütler Anadolu'ya toplam 82.749 adet çeşitli piyade tüfeği aktarmışlardır. Ayrıca o dönemde Elcezire ve Doğu cephelerinden Batı Cephesine toplam 44.870 adet piyade tüfeği, 209 adet hafif makineli tüfek, 90 adet çeşitli top ve binlerce sandık piyade ve topçu cephane desteği sağlanmıştır (Erdaş, 2012, s.425; TİH Batı Cephesi, 1994, s.414). Dış kaynaklar bağlamında Sovyetler Birliği, İtalya ve Fransa'dan gizli bir şekilde silah ve cephane yardımı gerçekleştirilmiş veya müttefik devletlerin silah ticaretini serbest bırakması üzerine satın alma yoluyla eksiklikler giderilmiştir (Özalp, 1998, s.220).

11 Ekim 1921-31 Temmuz 1922 tarihleri arasında temin edilen levazım ikmal maddeleri, Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü tarafından aşağıda verilen yollar ile cepheye sevk edilmiştir. Bu yollar ve taşınan malların miktarı şu şekildedir;

1. Kayseri-Kırşehir-Yahşihan güzergâhı ile Ankara ve civarına gönderilen gıda ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 1.367 ton, teçhizat ve gereçlerinin ağırlığı 49,5 ton,

2. İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Kalecik güzergâhı ile Ankara ve civarına gönderilen gıda ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 352,5 ton, teçhizat ve gereçlerinin toplam ağırlığı 758, 5 ton,

3. Samsun-Çorum-Sungurlu-Yahşihan güzergâhı ile Ankara ve civarına gönderilen gıda ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 287 ton, teçhizat ve gereçlerinin toplam ağırlığı 151,5 ton,

4. İzmit üzerinden Ankara ve civarına gönderilen gıda ve yem maddelerinin toplam ağırlığı 1367 ton, teçhizat ve gereçlerinin toplam ağırlığı 49,5 tondur.

Büyük Taarruz hazırlıklarının yürütüldüğü esnada Ankara ve Yahşihan'a nakledilen ve yukarıda aktarılan levazım ikmal maddelerinin önemli bir kısmı Ankara-Polatlı demiryolu hattı ve Yahşihan-Ankara dekovil hattı ile Polatlı'ya getirilmiştir. Bu dönemde lojistik destek bakımından Batı Cephesi genel itibarıyla Polatlı'ya nakledilen bu levazım ikmal malzemeleri ile sağlanmıştır (TİH İdari Faaliyetler, 1975, s.415-420).

Sonuç

Mondros Mütarekesi'nin ardından, İtilaf Devletleri yurdun birçok bölgesinde işgallere başlamışlardı. Mütareke'nin Hükümlerinden yararlanan İtilaf Devletleri, İstanbul Hükümeti'ne dayatmaları sonucunda Türk Ordusu'nun kadrolarını küçültüp, kadro fazlasını terhis ettirmişler ve her türlü silah, cephane, muhabere ve levazım malzemesi gibi çeşitli araç gereçleri toplatmışlardır. Sadece bununla kalmayıp bir kısım silah ve cephaneyi de tamamen ortadan kaldırmışlardı. Bu durumda Türk Ordusu'nun önemli ölçüde mücadele gücü kırılmış oluyordu. Dolayısıyla pek çok olumsuz şartlar altında gerçekleştirilen İstiklal Harbi'nde, Batı Cephesi birlikleri levazım ikmal faaliyetleri kapsamında büyük problemler ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Söz konusu problemler açısından bakıldığında en büyük sıkıntı mali kaynak sorunu olmuştur. Bu sorunu gidermek için vergi miktarlarında artışlar yapılmış, Tekâlif-i Milliye Emirleri gibi önlemlerin alınmış ve ayrıca yurt dışından mali yardım kaynakları da devreye sokulmuştur.

Batı Cephesinde karşılaşılan bir diğer sorun ise bütün çaba ve faaliyetlere rağmen gidecek konusunda yaşanan sıkıntılardır. Özellikle ihtiyaçları giderebilecek olan sanayi kuruluşlarının işgal altında olan bölgelerde yer alması Millî Savunma Bakanlığı'nın elini büyük

ölçüde zora sokmuştur. Levazım ikmal faaliyetleri kapsamında tedarik edilen malzemelerin cepheye sevkiyatı noktasında karşılaşılan zorluklar ise farklı boyutta mücadelelere sahne olmuştur. Keza devrin önemli ulaşım ağı olan demiryollarının büyük bir bölümü işgal altındaydı. Dolayısıyla sevkiyat işleri şartlar elverdiği ölçüde ilkel imkânlarla eşek, at, deve, kağnı vb. şekilde gerçekleştirilmiştir.

Batı Cephesi'nde gerçekleştirilen levazım ikmal faaliyetleri muharebelerin sonucuna büyük oranda tesirde bulunmuştur. Türk Ordusu Kütahya-Eskişehir Savaşlarını ikmal yetersizliği neticesinde kaybederek geri çekilmek zorunda kalırken; Sakarya Meydan Muharebesini zaferle sonuçlandırmasının en önemli sebeplerinden birisi ise Tekâlif-i Milliye Emirleri sayesinde Türk Ordusu'nun Yunan Ordusu'na kıyasla çok daha iyi bir şekilde ikmal edilmesidir. Büyük Taarruza hazırlık sürecinde de ordunun beslenmesi, ihtiyaçların ve eksikliklerin giderilmesi gibi konulara yoğunlaşmış ve bu işleri yürütecek olan Harp Encümeni kurulmuştur. Kurulan bu encümen levazım ikmal faaliyetlerine verilen önemi göstermesi bakımından önemlidir.

Kaynakça

- Albayrak, M. (1998). *Millî Mücadele Dönemi'nde Batı Anadolu kongreleri (17 Mart 1919-2 Ağustos 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi.
- Altay, F. (1970). *10 yıl savaş ve sonrası (1912 – 1920)*, İnsel Yayınları.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi* (1992). 14, Ana Yayıncılık, İstanbul.
- Aralov, İ. S. (1997). *Bir Sovyet diplomatının Türkiye hatıraları*, (Hasan Ali Ediz, Çev.), Cumhuriyet Gazetesi Armağanı.
- Atakan, R (1988). Türk İstiklal Harbi'nde idari faaliyetler ve lojistik, *Askeri Tarih Bülteni*, Genelkurmay Basımevi.
- Ataman, G, M. (2007). *Kurtuluş Savaşı'nda levazım ikmal faaliyetleri*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara.
- Aybars, E. (1997). *Türkiye Cumhuriyeti tarihi I*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Bayar, M. (1945). *İstiklal Savaşında Türk denizcileri*, Kenan Matbaası, İstanbul.
- BCA, FON 30.18.1.1, Yer No: 4.36.7.
- BCA, FON 30.18.1.1, Yer No: 4.42.5.
- Erdaş, S. (2012). *Büyük Taarruz öncesi lojistik faaliyetler*, Büyük Taarruzun 90. Yılında Uluslararası Millî Mücadele ve Zafer Yolu Sempozyumu, C. I, Uşak.
- Ezer, F. (2013). 2. İnönü Savaşı'nın ikmal ve iaşesi. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 102(202), 99-112.
- Ezer, F. (2014). Tekâlif-i Milliye emirleri ve tatbikatı. *Turkish Studies*, 9(4), 445-456.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, (1973), Belge No. 1511.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, (2013), Yıl. 62, Sayı. 130.
- Harp Tarihi Vesikaları Dergisi*, (2015), Belge No. 20.
- <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 15.06.2022).
- İlgürel, M. (1999). *Millî Mücadele'de Balıkesir kongreleri*. Atatürk Araştırma Merkezi.
- Kayabalı, İ. ve Arslanoğlu, C. (1976). İstiklal Savaşı ve Batı Cephesi. *Doruk Dergisi*, Ankara.
- Kayıran, (1989). Tekâlif-i Milliye emirleri ve uygulanışı. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 5(15), 639-664.

- Müderrişoğlu, A. (1990). *Kurtuluş Savaşının mali kaynakları*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara.
- Özalp, K. (1998). *Millî Mücadele I*. Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Özkaya, Y. (1985). İstiklal Savaşında Türk halkının Kuvâ-yı Milliyyeye ve Milli Orduya katkıları, İkinci Askeri Tarih Semineri, Ankara.
- Sabis, İ, A. (1993). *İstiklal Harbi ve gizli cihetleri*, C. V, Nehir Yayınları.
- Selek, S. (2010). *Anadolu ihtilali*, C. I, Kastaş Yayinevi.
- Sofracı, E, İ. (2020). Milli Mücadele döneminde Anadolu'nun ekonomik ve mali durumuna dair bir analiz (1919-1922), *Researchgate*, 80-116.
- Sürmeli, S. (1998). *Millî Mücadele'de Tekalif- i Milliye emirleri*, Atatürk Araştırma Merkezi. (1918 –1920), Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Süt, R. (2008). *İzmir'in işgalinden Sakarya Meydan Muharebesi sonuna kadar (1919-1921) Batı Cephesi ikmal sistemi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,(Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Afyonkarahisar.
- Şapolyo, E, B. (1965). Atatürk ve üç kılıç. *Türk Kültürü Dergisi*, 37, Kasım.
- Şavklı, C. (2015). Sakarya Savaşında levazım ikmal faaliyetleri, Sakarya Zaferi ve Haymana 2, Ankara.
- Tarih-IV (1934)*. T.T.T. Cemiyeti Yayınları, Devlet Matbaası, İstanbul.
- TBMM Gizli Celse Zabıtları* (1985). 2 Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- TBMM Kavanin Mecmuası, Devre: 1, TBMM Matbaası, Ankara.
- Timur, T. (2013). *Türk Devrimi ve sonrası*, İmge Kitabevi.
- Tural, M. A. (1995). Tekâlif-i Milliye (Halka borcu kalmayan devlet), *AAMD*, 11, 32, Temmuz.
- Turan, Ş. (1991). *Türk devrim tarihi (İmparatorluğun çöküşünden ulusal direniş)*, 1. Kitap, Bilgi Yayinevi.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, (1991), 2/ 2, Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, (1974), 2/4, Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, (1972), 2/5, Kit. 2, Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, (1994), 2/6, Kit. 1, Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklal Harbi Batı Cephesi*, (1995), 2/6, Kit. 2, Genelkurmay Basımevi.
- Türk İstiklal Harbi İdari Faaliyetler*, (1975), 7, Genelkurmay Basımevi.
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, TBMM Hükümeti Dönemi Özet Tarihi*, 4/1, Genelkurmay Basımevi.
- Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu (TDK) Yayınları.
- Türkman, S. (1997). *Kurtuluş Savaşında Batı Cephesi'nde iaşe*, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi), İzmir.
- Türkmen, Z. (2001). *Mütareke döneminde ordunun durumu ve yeniden yapılanması*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Uçak, H, İ. (1985). *Tarih içinde Haymana*, Haymanalılar Yardımlaşma ve Tanışma Derneđi, Yayın, 1.

Ünal, T. (1972). Millî Mücadele'de ekonomik durum, *Türk Kültürü Dergisi*, 118(10), Ordu Sayısı, Ankara.

Yaman, E, A. (1993). Kurtuluş Savaşı ekonomisi ve maliyesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 3(12).

Yazman, Ş, M. (1999). *Anadolu'nun işgali (İstiklal Savaşı nasıl oldu)*, Kamer Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.

ARAŞTIRMACILARIN MAKALEYE KATKI ORANI BEYANI

1. yazar katkı oranı : %50

2. yazar katkı oranı : %50